

Araştırma Makalesi/ Research Article

Hakkari’de Urartu İzleri; Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı

Ömer Tanyürek* – İsmail Coşkun****

(ORCID: 0000-0003-2787-5571 / 0000-0001-9265-4949)

Makale Gönderim Tarihi
19.03.2025

Makale Kabul Tarihi
02.02.2026

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Tanyürek, Ö., Coşkun, İ., “Hakkari’de Urartu İzleri; Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (Mart 2026): 693-717.

APA: Tanyürek, Ö., Coşkun, İ. (2026). Hakkari’de Urartu İzleri; Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 693-717.

Öz

Bu çalışma, Hakkâri ili sınırları içerisinde yer alan Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının arkeolojik, mimari ve tarihsel bağlamını, Urartu Krallığı’nın güneydoğu sınır bölgesindeki kültürel ve siyasi varlığı çerçevesinde değerlendirmektedir. Demir Çağı’nda stratejik bir geçiş alanı olarak dikkat çeken Hakkâri, gerek Asur yazıtlarında adı geçen Hubuşkia, Muşaşir (Ardini) ve Uişe gibi tartışmalı coğrafi yerleşimlerle olan bağlantıları, gerekse Urartu dönemine tarihlenen kaleler, höyükler ve kaya mezarlarıyla, bölgenin tarihsel topografyasının anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle II.

* Öğr. Gör. Hakkari Üniversitesi, Çölemerik Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Türkiye, omertanyurek@hakkari.edu.tr.

Lecturer, Hakkari University, Vocational School of Colemerik, Department of Handicrafts, Türkiye.

**** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Türkiye, ismailcoskun@yyu.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Letters, Department of Archeology, Türkiye.

Sargon'un MÖ 714 sefer yazıtı, Hakkâri'nin Demir Çağı'ndaki siyasal coğrafyasını aydınlatan en temel kaynaklardan biridir. Bu yazıt, Asur-Urartu rekabetinin en kritik sahnelerinden biri olan Muşaşir'in yağmalanışıyla bağlantılı olarak, Urartu'nun sınır politikalarının anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, Çetintaş Kaya Mezarı yalnızca bir mezar anıtı değil, aynı zamanda Urartu elit kültürünün bölgedeki izdüşümü olarak değerlendirilmelidir. Çetintaş Kaya Mezarı, üç bölümlü plan şeması, beşik tonozlu tavan sistemi ve kaya yüzeyine oyulmuş kapı detaylarıyla, Van Kalesi, Altıntepe ve Ayanis gibi merkezlerde görülen Urartu kraliyet kaya mezarlarının güçlü benzerliklerini taşımaktadır. Mimari özellikleri, Hakkâri'de Urartu varlığının sadece askeri ve idari boyutta değil, aynı zamanda ideolojik ve ritüel düzeyde de hissedildiğini göstermektedir. Ayrıca Kunin Kalesi, Bay Kalesi ve Dara Höyük gibi arkeolojik buluntular, bölgenin Urartu'nun sınır güvenliği ve hinterland ekonomisi açısından oynadığı rolü daha görünür kılmaktadır. Sonuç olarak, Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, Hakkâri'nin Demir Çağı arkeolojisinde merkezi bir konumda yer almakta; Urartu Krallığı'nın güneydoğu sınır politikalarının, siyasi-askeri kontrol mekanizmalarının ve dini-ideolojik sembolizminin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Bu nedenle mezarın ayrıntılı analizi hem Urartu arkeolojisinin bölgesel çeşitliliğini hem de Doğu Anadolu'nun kültürel etkileşim ağlarını çözümlemek açısından anahtar niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, Hakkâri, Urartu, Demir Çağı, Hubuşkia, Muşaşir, Uişe, Kunin Kalesi, Dara Höyük, Urartu sınır politikaları.

Urtian Traces in Hakkâri: The Çetintaş (Hergel) Rock-Cut Tomb

Abstract

This study focuses on the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb, located within the borders of Hakkâri province, analyzing its archaeological, architectural, and historical significance within the broader context of Urtian presence in the southeastern frontier zone. Hakkâri, situated along critical communication and trade routes during the Iron Age, played a pivotal role as a contested borderland between Assyria and Urartu. The region's importance is underscored by Assyrian inscriptions, particularly King Sargon II's campaign text of 714 BC, which mentions Hubushkia, Musasir (Ardini), and Uise—settlements whose debated locations continue to attract scholarly attention. The Çetintaş Rock Tomb, with its tripartite layout, barrel-vaulted ceiling, and rock-cut doorway system, displays striking parallels with the royal rock tomb tradition of Urartu known from Van Fortress, Altıntepe, and Ayanis. These architectural traits not only attest to the diffusion of Urtian elite funerary

culture into Hakkâri but also indicate the projection of political authority and ideological symbolism in a borderland context. Complementary evidence from Kunin Fortress, Bay Fortress, and Dara Mound further confirms that the region functioned as a strategic hinterland for Urartu's frontier defense and economic networks. In this light, the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb should be regarded not merely as an isolated funerary monument but as an integral element of Urartu's southeastern frontier policy. Its architectural and symbolic features provide valuable insights into the ways in which Urartu expressed sovereignty, secured its borders, and incorporated peripheral landscapes into its political and religious sphere. Ultimately, the tomb offers a key perspective for understanding the cultural dynamics, border politics, and ritual landscapes of Urartu in the Iron Age.

Keywords: Çetintaş (Hergel) Rock Tomb, Hakkâri, Urartu, Iron Age, Hubushkia, Musasir, Uise, Kunin Fortress, Dara Mound, Urartian frontier policy.

Giriş

Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan ve doğuda İran, güneyde Irak ile sınır oluşturan Hakkâri ili, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir geçiş ve etkileşim alanı olmuştur. Kuzeyde Van, batıda ise Şırnak ile çevrili olan bu dağlık bölge (Görsel 1), tarihöncesinden Demir Çağı'na kadar uzanan süreçte farklı kültürlerin izlerini barındırmaktadır. Kaya resimleri üzerine yapılan araştırmalar, Hakkâri'de insan varlığının MÖ 9. binyıla kadar geri götürülebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte bölgenin engebeli topoğrafyası ve uzun yıllar boyunca devam eden güvenlik sorunları, arkeolojik çalışmaların hem sayıca hem de kapsam bakımından sınırlı kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen 19. yüzyıldan itibaren F. E. Schulz, Muvaffak Uyanık, Veli Sevin, Mehmet Top, Aynur Özırat ve Oktay Belli gibi araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, Hakkâri'nin çok katmanlı geçmişine ilişkin önemli veriler ortaya koymuştur (Sevin, 2015; Özırat, 2002; Smith, 2003; Sevin & Özırat, 2001).

Urartu Krallığı, MÖ 9.–7. yüzyıllar arasında Doğu Anadolu, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran'da güçlü bir bölgesel devlet olarak ortaya çıkmış ve özellikle tarımsal potansiyeli yüksek ovaların denetimi konusunda etkin bir siyasal strateji geliştirmiştir (Salvini, 2006; Zimansky, 1995; Smith, 2003). Deniz seviyesinden yüksekliği fazla olan

Doğu Anadolu coğrafyasında Urartular, üretim kapasitesi yüksek alanları kontrol altına alabilmek amacıyla Urmiye Gölü ve Aras Havzası çevresinde yoğunlaşmış; bu doğrultuda kaleler, idari merkezler ve iletişim ağları inşa etmişlerdir (Çilingiroğlu, 1997; Diakonoff & Kashkai, 1981; Parker, 2001). Hakkâri, Urmiye Havzası'na geçiş güzergâhında yer alan sarp topoğrafyasıyla, Urartu'nun sınır politikaları açısından stratejik bir konumda yer almıştır. Nitekim Van–Harami Gediği–Gürpınar Ovası–Hırsız Deresi Vadisi–Kırkgeçit (Kasrik)–Şahmanis–Karadağ Geçidi–Barçelan Yaylası hattının, Urartu'nun güneydoğu sınır savunma sisteminin ana eksenlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır (Çavuşoğlu, Coşkun & Uslu, 2023; Sevin, 2015; Zimansky, 1995; Parker, 2001).

Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında yaşayan topluluklara ilişkin ilk yazılı veriler Asur kaynaklarında yer almaktadır. Asur Kralı I. Salmanassar'ın MÖ 13. yüzyıla (1274–1244) tarihlenen yıllıklarında geçen “Uriatri” terimi, etnik bir gruptan ziyade dağlık bir coğrafyayı ifade etmektedir ve bu tanımlama Hakkâri bölgesini de kapsamaktadır (Çilingiroğlu, 1994; Salvini, 2006). Söz konusu metinlerde Uriatri adı altında anılan sekiz ülkenin ele geçirilmesi, Büyük Zap Havzası'nın yukarı kesimlerine uzanan bir coğrafyaya işaret etmektedir (Çavuşoğlu et al., 2023; Diakonoff & Kashkai, 1981; Smith, 2003). Bu durum, Hakkâri'nin erken dönemlerden itibaren Asur–Urartu güç mücadelesinin parçası olduğunu göstermektedir.

Hakkâri ve çevresi, topoğrafik özellikleri nedeniyle tarih boyunca yerleşim, ulaşım ve savunma açısından belirleyici bir coğrafya oluşturmuştur. Bölge; yüksek dağ sıraları, dar vadiler ve sınırlı geçitlerle çevrili yapısı sayesinde hem doğal bir savunma alanı hem de stratejik bir geçiş koridoru niteliği taşımaktadır. Pınarcık, II. Sargon'un sekizinci seferi bağlamında bu coğrafyanın belirleyici rolüne dikkat çekerek, sefer güzergâhlarının doğal geçitler ve vadiler doğrultusunda şekillendiğini ve bu durumun Urartu–Asur sınırının oluşumunda etkili olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Hakkâri havzası, yalnızca askerî bir geçiş sahası değil, aynı zamanda bölgesel hâkimiyetin kurulmasında işlevsel bir temas alanı olarak değerlendirilmelidir (Pınarcık, 2014).

Urartu'nun güneydoğu sınır politikalarını anlamak açısından II. Sargon'un MÖ 714 tarihli sekizinci seferi temel bir referans noktasıdır. Bu seferi betimleyen yazıtlar, Hubuşkia, Muşaşir (Urartu metinlerinde Ardini) ve Uişe (Uişi) gibi yerleşimlerin konumlarına dair önemli veriler sunmaktadır (Muscarella, 1986; Lehmann-Haupt, 1910; Salvini, 2006). Muscarella (1986), Uişe'nin Sargon'un Muşaşir öncesinde uğradığı bir merkez olduğunu ve güzergâhın Urmiye Gölü'nün batısından kuzeye, ardından güneye yöneldiğini belirtir. Bu görüşe karşılık Kinnier-Wilson fonetik benzerlik üzerinden Uişe'yi modern Uşnu ile ilişkilendirirken; Lehmann-Haupt ve Burney, Sargon'un Van Gölü çevresine yaklaştığını ancak gölü dolanmadığını savunarak Uişe'yi Başkale civarına yerleştirir (Lehmann-Haupt, 1910; Burney, 1971). Salvini (2006) ise gölün güneydoğusunu işaret eder. Zimansky, Kalatgah önerisini topoğrafik ve epigrafik verilerle temellendirirken; Levine ve Mayer, Uişe'nin Yukarı Zap Havzası'nda, yani Hakkârî-Çölemerik hattında aranması gerektiğini ileri sürer (Zimansky, 1995; Parker, 2001). Günümüzde Yüksekova çevresindeki Orşe ve Derav alanlarında tespit edilen yoğun yüzey buluntuları, bu görüşü desteklemektedir.

Hubuşkia'nın lokalizasyonu da benzer biçimde tartışmalıdır. Streck (1916), bu bölgeyi Dicle ile Büyük Zap arasında konumlandırırken; Pecorella ve Salvini (1984) Hubuşkia'nın Van Gölü ile Urmiye Gölü arasında, Urartu'nun güneydoğu sınır hattında yer aldığını savunur. Asur metinlerinde Hubuşkia'nın Nairi sınırında, stratejik bir tampon bölge olarak tanımlanması, Hakkârî'nin bu bağlamdaki önemini ortaya koymaktadır (Pecorella & Salvini, 1984; Zimansky, 1995; Smith, 2003).

Urartu yazıtlarında Ardini olarak geçen Muşaşir ise, Kelişin Yazıtı'nda tanrı Haldi için inşa edilen kutsal alanıyla anılmaktadır. Çilingiroğlu (1994), bu merkezi Kelişin Geçidi yakınlarına lokalize ederken; genel kabul Revanduz bölgesinin güneyini işaret etmektedir. Bölgenin ticaret yollarının kesiştiği ve maden yatakları bakımından zengin olduğu dikkate alındığında, Urartu'nun bu alana verdiği önem daha iyi anlaşılmaktadır (2019; Salvini, 2006; Khatchadourian, 2016).

Hakkârî'de Urartu varlığına işaret eden arkeolojik veriler sınırlı olmakla birlikte son derece anlamlıdır. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, Yüksekova'daki Dara Höyüğü ve Başkale sınırlarındaki Kunin Kalesi bu bağlamda öne çıkan merkezlerdir (Tanyürek, 2019). Özellikle Çetintaş

Kaya Mezarı, mimari özellikleriyle Urartu kraliyet mezar geleneğinin karakteristik unsurlarını yansıtmaktadır: mil yataklı ve menteşeli kapı sistemi, beşik tonozlu ana mekân ve çok odalı plan düzeni bu geleneğin tipik öğeleridir (Köroğlu, 2008; Van Loon, 1966; Zimansky, 2005).

Benzer biçimde Kunin Kalesi'nde tespit edilen kırmızı astarlı Bianili seramikler, bölgenin Orta Demir Çağı boyunca Urartu denetimi altında olduğunu göstermektedir (Sevin, 2015). Bay Kalesi ve Dara Höyük gibi merkezler ise, Urartu'nun tarımsal üretim, lojistik ve sınır güvenliği politikalarının sahadaki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Hakkâri'nin Urartu Krallığı için yalnızca bir sınır hattı değil, aynı zamanda idari ve ideolojik bir etki alanı olduğu anlaşılmaktadır (Smith, 2003; Zimansky, 1995; Parker, 2001).

Bu bağlamda Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, yalnızca yerel bir anıt değil; Urartu'nun güneydoğu sınır politikasını, mimari temsilini ve bölgesel hâkimiyet anlayışını somutlaştıran bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

Yöntem

Bu çalışma, 2018–2019 yıllarında Hakkâri ili sınırları içerisinde Urartu varlığına dair izleri tespit etmeyi amaçlayan yüzey araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında, öncelikle bölgedeki arkeolojik potansiyeli yansıtan alanlarda sistematik belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen yerleşimler ve anıtlar GPS cihazı kullanılarak koordinatlarıyla kaydedilmiş, plan ve ölçümleri alınmış ve fotoğrafla belgelenmiştir. Yüzeyde ele geçen seramik buluntular yerinde incelenmiş, tipolojik özellikleri kaydedilmiş ve bölgesel karşılaştırmalarla değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, Hakkâri'deki Urartu izlerinin hem mekânsal dağılımının hem de kültürel bağlamının anlaşılmasına imkân sağlamıştır.

Hakkâri'de Urartu İzleri

Urartu Krallığı'nın güneydoğu sınır bölgelerinden biri olan Hakkâri, Asur ve Urartu arasındaki stratejik çekişmenin en yoğun biçimde hissedildiği alanlardan biridir. Bu coğrafyada Urartu varlığını anlamlandırabilmek için, özellikle Asur Kralı II. Sargon'un MÖ 714 tarihli sekizinci seferine dair yazıtlar temel bir başvuru noktası oluşturmaktadır. Söz konusu sefer, Hakkâri'nin Demir Çağı'ndaki

jeopolitik önemini ortaya koymakta; Hubuşkia, Muşaşir (Ardini) ve Uişe (Uiş/Uaiaış) gibi tartışmalı lokalizasyonlara sahip yerleşimlerin konumları, bölgenin Urartu hâkimiyet alanı içindeki rolünü anlamak açısından anahtar bir çerçeve sunmaktadır (Muscarella, 1986; Salvini, 2006; **Zimansky, 2005**).

Uişe’nin lokalizasyonu konusunda literatürde tam bir uzlaşa bulunmamaktadır. Muscarella (1986, ss. 466–473), Sargon’un Muşaşir’e ilerlerken önce Uişe’ye uğradığını ve güzergâhın Urmiye Gölü’nün batısından kuzeye, ardından güneye yöneldiğini belirtir. Ona göre Uişe, Hubuşkia’ya yakın ve Urartu’nun güneybatısında yer almalıdır. Thureau-Dangin’in ilk kez Uaiaış adını Uişe ile özdeşleştirdiğini aktaran Muscarella (1986, s. 467), fonetik benzerliğin tek başına yeterli olmadığını vurgular. Kinnier-Wilson, bu benzerlikten hareketle Uişe’yi modern Uşnu ile ilişkilendirirken, Urartu metinleriyle doğrudan bağ kurmakta zorlanır. Lehmann-Haupt ve Burney ise Sargon’un Van Gölü çevresine yaklaştığını ancak gölü dolanmadığını ileri sürerek Uişe’yi Başkale civarına yerleştirir (Lehmann-Haupt, 1910, s. 318; akt. Muscarella, 1986, s. 467). Salvini (2006) gölün güneydoğusunu işaret ederken, Zimansky Kalatgah önerisini topoğrafik benzerlikler ve epigrafik verilerle destekler. Ancak Muscarella (1986, s. 472), Kalatgah’ın Urartu metinlerinde geçen Ulhu ile özdeşleştirilmesinin daha olası olduğunu belirtir. Daha yakın dönemde Levine ve Mayer, Uişe’nin Yukarı Zap Nehri havzasına, dolayısıyla Hakkâri–Çölemerik hattına daha yakın bir konumda aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Günümüzde Yüksekova sınırlarında bulunan ve halk arasında Orşe olarak bilinen alandaki yoğun yüzey buluntuları, bu görüşü destekleyen arkeolojik veriler sunmaktadır (Tanyürek, 2019; Parker, 2001).

Sargon’un sefer yazıtlarında geçen Hubuşkia, “Nairi hududu” ifadesiyle, Zagros Dağları’ndan Urartu’nun çekirdek alanına uzanan geçiş yollarını denetleyen bir sınır bölgesi olarak tanımlanır. Streck (1916), Hubuşkia’yı Dicle ile Büyük Zap arasına yerleştirirken; Pecorella ve Salvini (1984) bu bölgenin Van Gölü ile Urmiye Gölü arasında, Urartu’nun güneydoğu sınır hattında konumlandığını savunur. Asur yıllıklarında Kral III. Salmanassar’ın Hubuşkia’dan haraç aldığına dair kayıtlar, bölgenin Asur–Urartu ilişkilerinde bir tampon alan işlevi gördüğünü göstermektedir (Salvini, 2006). Bu bağlamda Hakkâri,

yalnızca askeri değil, aynı zamanda siyasal ve ekonomik kontrol ağlarının kesiştiği bir alan olarak değerlendirilmelidir (Smith, 2003; Zimansky, 2005).

Urartu yazıtlarında Ardini olarak geçen Muşaşir, İşpuini (MÖ 825–810) döneminde Urartu hâkimiyetine girmiştir. Kelişin Yazıtı'nda, Sarduri oğlu İşpuini ile Minua'nın tanrı Haldi için bir tapınak inşa ettikleri aktarılır. Çilingiroğlu (1994), bu merkezin Kelişin Geçidi yakınlarında aranması gerektiğini belirtirken, genel kabul Revanduz havzasının güneyini işaret etmektedir. Bölgenin doğu–batı ticaret yolları üzerinde bulunması ve maden yatakları açısından zengin olması, Urartu'nun buraya verdiği stratejik önemi açıkça ortaya koymaktadır (Tanyürek, 2019; Salvini, 2006; Khatchadourian, 2016).

Bu yazılı verilerle paralel biçimde, Hakkâri'de tespit edilen arkeolojik bulgular da Urartu varlığını somut biçimde ortaya koymaktadır. Merkeze bağlı Çetintaş (Hergel) Mezrası'ndaki çok odalı kaya mezarı, plan şeması ve beşik tonozlu ana mekânıyla Urartu kraliyet mezar geleneğinin karakteristik bir örneğini sunar (Köroğlu, 2008; Tanyürek, 2019). Van–Hakkâri sınırındaki Yamaç Köyü (Kunin Kalesi) çevresinde tespit edilen kırmızı astarlı Bianili seramikler, Urartu hâkimiyetinin maddi göstergeleri arasındadır (Sevin, 2015). Bay Kalesi ve Dara Höyük gibi merkezler ise, bölgenin yalnızca askerî değil, aynı zamanda tarımsal ve lojistik bir hinterland olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır (Tanyürek, 2019).

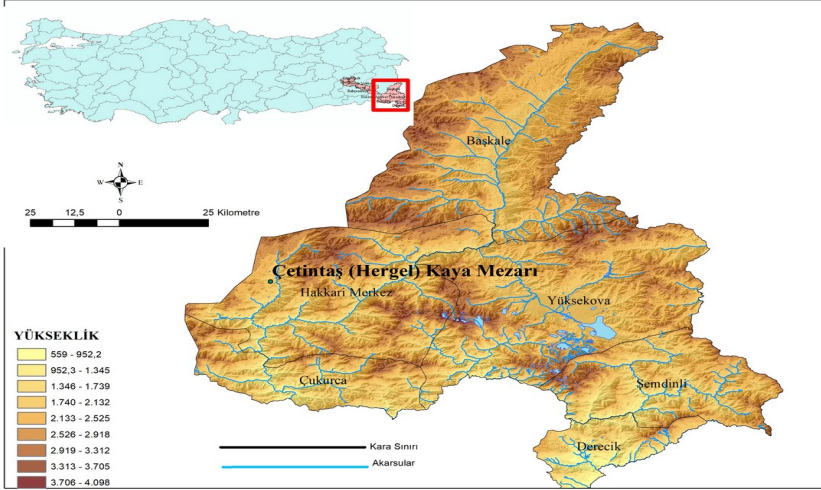
Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Hakkâri bölgesi Urartu Krallığı için yalnızca bir sınır hattı değil; askerî denetim, ekonomik üretim ve ideolojik temsilin kesiştiği stratejik bir eşik alanı niteliğindedir. Özellikle Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, mimarisi ve konumsal özellikleriyle, Urartu'nun güneydoğu sınır politikasını ve krallık ideolojisini yansıtan en önemli arkeolojik göstergelerden biri olarak öne çıkmaktadır (Smith, 2003; Zimansky, 2005; Khatchadourian, 2016).

Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı

Hakkâri kent merkezinin yaklaşık 55 km batısında, Akkuş (Der) Köyü'ne bağlı Çetintaş Mezrası'nda yer alan kaya mezarı, bölgenin Demir Çağı'na uzanan Urartu mirasını belgeleyen en önemli buluntulardan biridir (**Görsel 1-2**). Küçük bir tepeliğin üst kısmındaki

kayalığa oyulan mezar, doğu yamacından geçen toprak yola yaklaşık 40 m mesafededir. Bugüne kadar ayrıntılı bir bilimsel yayında ele alınmadığı anlaşılan anıt günümüzde ciddi ölçüde tahrip olmuştur.

Görsel 1. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı

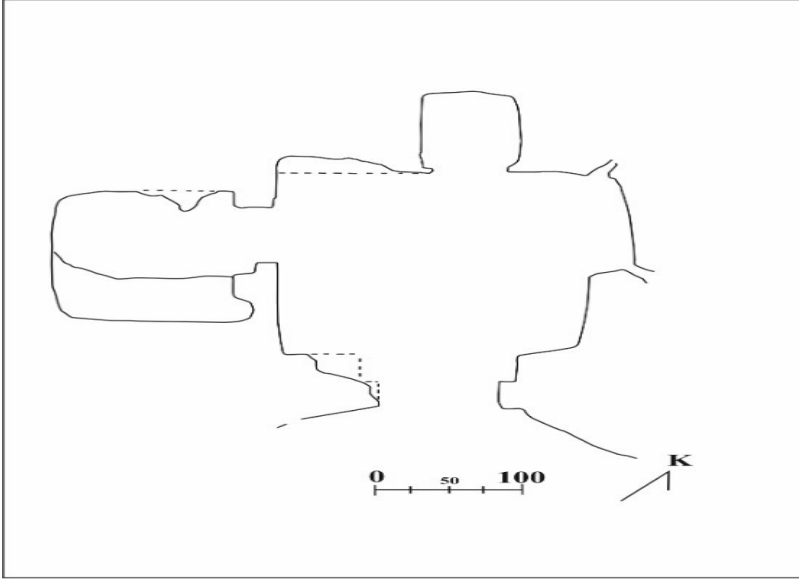


Görsel 2. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının Bulunduğu Alan

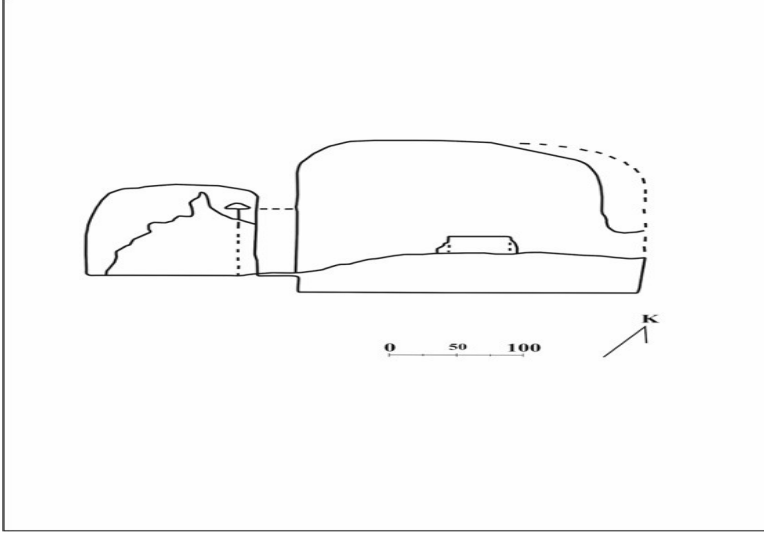


Çetintaş Kaya Mezarı üç ana bölümden oluşur: giriş odası, merkezi salon ve salona açılan iki yan oda (**Görsel 3-4**). Girişten sonra karşılaşılan salondan, yan yana konumlanmış iki odaya geçiş sağlanmaktadır. Mezarın dış kapısının orijinal kanadı günümüze ulaşmamış; tamamen sökülmüş ve kırılmış parçalarından biri girişin yaklaşık 5 m dışında tespit edilmiştir (**Görsel 5**).

Görsel 3. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının Planı



Görsel 4. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının Planı AA Kesiti



Görsel 5. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının Girişi



Urartu kraliyet kaya mezarlarında görülen mil yatağı ve menteşe sistemi burada da gözlenmektedir. Kapı 170 cm yükseklik ve 71 cm genişliğe sahiptir; sağ kenarda bir mil yatağı ve oyuk bulunmaktadır. Ancak Varto/Kayalidere örneğinin aksine kilit aksamı belirgin çizgilere sahip değildir ve simetriden uzaktır; daha yassı bir form sergiler. Kapı yaklaşık 8 m çapındaki geniş bir salona açılmaktadır (**Görsel 6**). Salonun tavanı, Van/Kurucular ve Neft Kuyu mezarlarında da görülen biçimde beşik tonoz olarak oyulmuştur (Köroğlu, 2008, ss. 21–38).

Görsel 6 Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın girişinden ana hole bakış

Mezarın tahribatı nedeniyle salonun yüksekliği tam olarak ölçülememiş, yaklaşık 2–2,5 m olduğu tahmin edilmiştir. Salon giriş kapısının tam karşısındaki odanın büyük bölümü toprakla dolmuş olup tavanı yarım kubbe şeklindedir ve oldukça düzgün bir işçilik gösterir. Bu odada, toprağın örtmediği kısımlarda bir nişin üst kenarı izlenebilmektedir. Salonun solundaki odaya, genişliği 40 cm olan ancak zemin dolgusundan dolayı yüksekliği ölçülemeyen bir kapıdan geçilmektedir. Bu ikinci odanın tavanı kubbemsidir; ancak diğerine kıyasla daha özensiz bir işçilik sergilemektedir (**Görsel 7-8**).

Görsel 7. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı odası kapı detayı



Görsel 8. Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın ana holden mezar odalarının girişleri



Kapıdaki mil yatağı ve menteşe sistemi, beşik tonozlu salon ve çok odalı plan, Çetintaş Kaya Mezarı'nı Urartu kraliyet kaya mezarları geleneğiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda anıt, Hakkâri Bölgesi'nde Urartu etkisinin hem mimari teknoloji hem de ölü gömme gelenekleri açısından somut bir göstergesidir. Ayrıca Kunin ve Bay Kaleleri ile Dara Höyük ile birlikte değerlendirildiğinde, Hakkâri'nin

Urartu Krallığı’nın güneydoğu sınır politikasındaki rolünü anlamamıza önemli katkı sunar.

Kaleler ve Höyükler: Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarının Bağlamsal Önemi

Hakkâri’de yürütülen sınırlı yüzey araştırmaları, bölgedeki Urartu varlığına dair izlerin yalnızca tekil anıtlarla sınırlı kalmadığını, daha geniş bir savunma ve yerleşim ağına dayandığını göstermektedir. Bu bağlamda Kunin Kalesi, Bay Kalesi ve Dara Höyük gibi yerleşimler, Asur ve Urartu krallıkları arasında stratejik bir eşik oluşturmaları nedeniyle hem siyasi hem de ekonomik açıdan önemlidir (Tanyürek, 2019). Bu bulgular, Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı’nın mimari ve tipolojik özelliklerinin Urartu geleneğine bağlanmasını kuvvetlendiren önemli karşılaştırmalı veriler sunar.

Kunin Kalesi

Hakkâri şehir merkezinin yaklaşık 60 km doğusunda, Karasu Çayı’nın Hakkâri tarafında konumlanan Kunin Kalesi (güncel Hakkâri–Van il sınırının 2024 yılında değişmesiyle Hakkâri merkezine daha da yaklaşmıştır), Başkale’ye bağlı Yamaç Köyü sınırlarında yer almaktadır. Şehirler arası ana yoldan da kolaylıkla fark edilebilen kale, büyük bir ana kayaya inşa edilmiştir ve doğu-batı yönünde yaklaşık 20 m, kuzey-güney yönünde 35 m uzunluğunda, bastiyon niteliğinde sur duvarı kalıntılarına sahiptir. Zeminde saptanan yoğun Demir Çağı seramikleri, bu alanın askeri amaçlı bir yerleşim olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir (Sevin, 2015).

Kunin Kalesi’ni Urartu kaleleri arasında özgün kılan en önemli özellik, yerleşimin ana kayadan oluşan tepenin tamamına değil, kısmen kayalık dışına taşan bir mimari düzen göstermesidir; bu durum topoğrafik koşullarla açıklanmaktadır (Sevin, 2015). Batı tarafından ulaşılan kalenin doğusu sarp uçurumla çevrilidir. Doğu ve batı kesimlerinde gözlenen yapılaşma izleri, batı-doğu doğrultusunda yaklaşık 30 m boyunca izlenebilen temel kalıntıları ile belgelenmektedir. Yüzeyde toplanan kırmızı astarlı Bianili ve açık kahverengi Urartu keramikleri, Orta Demir Çağı’nda Urartu hâkimiyetini açıkça ortaya koymaktadır (Sevin, 2015). Sevin (2015), kalenin küçük ölçeği nedeniyle eyalet merkezi olmaktan ziyade bir karakol niteliği taşıyabileceğini belirtir. Bununla birlikte, çok

odali “krali” kaya mezarlarının varlığı, Köroğlu’nun (2008) Urartu yerleşimlerinde kraliyet mezarlarının genellikle eyalet merkezlerini tanımladığı yönündeki tespitleriyle birlikte değerlendirildiğinde, Kunin Kalesi’nin bölgesel bir idari merkez olma olasılığı da göz ardı edilemez (Coşkun & Tanyürek, 2025)

Bay Kalesi

Hakkâri kent merkezinin güneyinde, deniz seviyesinden 2.025 m yükseklikte sivri kayalık bir tepe üzerinde yer alan Bay Kalesi, merkezden yaklaşık 7–8 km uzaklıktadır. Kuzey ve güney yönlerinden tırmanışla ulaşılabilen kalede, kuzeyde kısmen araç yolu açılmış, üst kısımlara ise kayalara oyulmuş basamaklarla erişilmektedir. Mimari doku büyük ölçüde tahrip olmuş olsa da doğu-batı doğrultusunda moloz taş ve horasan harçlı duvar izleri ve Urartu dönemine ait seramik parçaları saptanmıştır. Ayrıca, Demir Çağı’ndan Ortaçağ sonlarına kadar yerleşim sürekliliğini belgeleyen seramikler ve kaya üzerine kazınmış ters lale biçimli motifler dikkat çekicidir.

Dara Höyük

Yüksekova–Şemdinli yolu üzerinde, Yüksekova kent merkezine yaklaşık 7 km mesafede yer alan Dara Höyük, karayolunun ikiye bölüğü geniş bir höyük olup günümüzde Dara Köyü yerleşimi ile kısmen örtülüdür. Alüvyonel dolgu nedeniyle bazı kesimlerde 20 m yüksekliğe ulaşan höyükte, yüzey buluntuları Orta Demir Çağı ve Ortaçağ’a tarihlenen iki tabaka ortaya koymaktadır. Sırlı Ortaçağ seramiklerinin yanı sıra turuncu-kırmızı renkli, yivli ve orta Demir Çağı seramikleri de tespit edilmiştir. Her ne kadar “saray seramiği” olarak bilinen kırmızı astarlı Urartu keramiği bulunmamış olsa da, Demir Çağı seramikleri bölgenin Urartu Krallığı ile yoğun etkileşimine işaret etmektedir. Dara Höyük’ün özellikle tarıma elverişli Yüksekova Ovası’ndaki konumu, Urartu’nun tarımsal üretim ve hayvancılık politikaları açısından stratejik bir nokta olduğunu düşündürür.

Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı Bağlamında Değerlendirme

Kunin Kalesi, Bay Kalesi ve Dara Höyük gibi Urartu ile doğrudan veya dolaylı ilişkilendirilen bu yerleşimler, Hakkâri’nin Demir Çağı’ndaki

stratejik önemini açık biçimde göstermektedir. Savunma, tarımsal üretim ve geçit denetimi gibi işlevlere sahip bu merkezler, Hakkâri'nin yalnızca Asur-Urartu sınır siyaseti açısından değil, aynı zamanda Urartu'nun iç idari ve ekonomik örgütlenmesi bağlamında da kritik bir bölge olduğunu ortaya koyar. Bu bulgular, mimari planı, beşik tonozlu salonu ve mil yataklı kapı düzeni ile tipik bir Urartu kraliyet kaya mezarı niteliği taşıyan Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın (bkz. Köroğlu, 2008) Urartu geleneğiyle bağlantısını güçlü biçimde desteklemektedir. Dolayısıyla Çetintaş Kaya Mezarı, yalnızca tekil bir anıt değil, Hakkâri'de belgelenen Urartu savunma ve yerleşim ağı içerisinde değerlendirildiğinde bölgenin Urartu varlığının somut ve bütüncül bir kanıtıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, Hakkâri'nin Demir Çağı'ndaki konumunu, yazılı kaynakların sunduğu jeopolitik veriler ile bölgeden elde edilen maddi kültür buluntularını birlikte değerlendirerek ele almaktadır. Özellikle II. Sargon'un MÖ 714 tarihli sefer anlatıları, Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın Urartu geleneği içindeki yerini değerlendirmek açısından temel bir çerçeve sunmaktadır. Uişe/Uaias, Hubuşkia ve Muşaşir (Ardini) gibi tartışmalı toponimlerin lokalizasyonuna ilişkin farklı görüşler bulunmakla birlikte (Lehmann-Haupt, 1910; Muscarella, 1986; Pecorella & Salvini, 1984; Salvini, 2006; Streck, 1916), bu yer adlarının işaret ettiği coğrafi alan ile Hakkâri-Yüksekova hattında saptanan arkeolojik veriler arasında anlamlı bir örtüşme gözlenmektedir. Bu durum, Hakkâri'nin Urartu açısından geçit denetimi, sınır güvenliği ve hinterland ekonomisinin kontrolüyle ilişkili bir alan olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Tanyürek & Coşkun, 2025).

Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın plan tipi (giriş odası–merkezi salon–iki yan oda), beşik tonozlu tavan kurgusu ve menteşeli/mil yataklı kapı düzeni, Urartu kraliyet kaya mezarlarının bilinen tipolojik özellikleriyle örtüşmektedir. Kapı kanadına ait kırık parçaların konumu ile kilit ve menteşe izleri, yapının işlevsel bir kapanma sistemine sahip olduğunu göstermektedir. Salon tavanındaki beşik tonoz ile yan odalardaki kubbemsi örtüler, Tuşpa çevresi ve Van Havzası'ndaki örneklerle paralellik sergiler. Buna karşılık bazı mekânlarda görülen daha sınırlı işçilik, sınır bölgelerinde faaliyet gösteren yerel atölyelerin

üretim anlayışına işaret etmektedir. Bu durum, kaya mezarlarının elit gruplarla ilişkili bir mimari gelenek içinde değerlendirilmesini mümkün kılarken, aynı zamanda siyasal meşruiyetin ve toplumsal hiyerarşinin mekânsal temsiline işaret etmektedir (Yiğitpaşa, 2011; 2021).

Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı'nın plan şeması, mimari düzeni ve mekânsal organizasyonu, Urartu kaya mezar geleneğinin genel özellikleriyle uyumludur. Urartu'da kaya mezarları, defin işlevinin ötesinde, siyasal otoriteyi ve kraliyet ideolojisini yansıtan mekânlar olarak kurgulanmıştır. Krallık merkezleriyle ilişkili biçimde inşa edilen bu yapılar, elit kimliğin mekânsal ifadesi olarak değerlendirilmekte; mimari düzenlemeleri aracılığıyla statü, hiyerarşi ve meşruiyet kavramlarını görünür kılmaktadır (Piotrovsky, 1969; Forbes, 1983).

Urartu kaya mezarlarında gözlenen tipolojik çeşitlilik, merkezî mimari anlayış ile yerel üretim gelenekleri arasındaki etkileşimi yansıtır. Doğu Anadolu'daki örneklerde ortaya çıkan plan farklılıkları, merkezî ideolojik çerçevenin korunduğunu, buna karşılık yerel ustalık pratiklerinin mimariyi biçimlendirdiğini göstermektedir. Bu durum, Urartu mimarisinin tek tip bir şema üzerinden değil, bölgesel uyarlamalarla şekillenen bir yapı ortaya koyduğunu düşündürmektedir (Konyar 2012; Erdoğan, 2017).

Urartu kaya mezarlarının yer seçimi ve mimari konumlanması, kutsal mekân anlayışıyla yakından ilişkilidir. Yüksek topoğrafik konumlar, doğal kaya kütleleri ve manzaraya hâkim noktalar, bu yapıların simgesel gücünü belirleyen başlıca unsurlar arasında yer alır. Van Havzası ve çevresindeki örnekler, kaya mezarlarının yalnızca gömü alanları olarak değil, kutsal peyzajın ayrılmaz bileşenleri olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Çilingiroğlu & Salvini, 2001).

Mezarın tipolojik ve teknolojik özellikleri, çevredeki yerleşim ağıyla birlikte ele alındığında daha anlamlı bir çerçeve sunar. Kunin Kalesi'nde saptanan kırmızı astarlı Bianili seramikleri ile açık kahverengi Urartu kapları, Orta Demir Çağı'nda bölgedeki siyasal varlığın maddi izlerini yansıtmaktadır. Bay Kalesi'nde gözlenen çok katmanlı kullanım ile Dara Höyük'te tespit edilen Orta Demir Çağı buluntuları, Yüksekova Ovası'nın tarımsal ve lojistik potansiyelinin Urartu iktisadi yapısına eklemlendiğini düşündürmektedir. Bu çerçevede Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, tekil bir

anıt olmaktan ziyade savunma, ulaşım ve ekonomik ağlarla ilişkili bölgesel bir sistemin parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu bütünlük, yazılı kaynaklarda aktarılan Hubuşkia–Uişe–Muşaşir hattının, Hakkâri sahasında belgelenen arkeolojik verilerle örtüştüğünü ortaya koymaktadır.

Urartu kraliyet mezarlarıyla karşılaştırıldığında, Çetintaş mezarı Van Kalesi, Ayanis ve Altıntepe gibi merkezî örneklerle benzer bir tipoloji sergiler. Buna karşın işçilik düzeyi ve ölçek bakımından sınır bölgesine özgü nitelikler taşır. Kayalidere ve Yoncatepe’de görülen kapı sistemleriyle karşılaştırıldığında, Çetintaş’taki menteşe–mil düzeni ortak bir teknik geleneğe işaret ederken, uygulamadaki sadelik yerel ustalık pratiklerini düşündürmektedir. Bu durum, Urartu’nun merkezî mimari ve ideolojik kalıplarının sınır bölgelerinde benimsenmekle birlikte, yerel koşullara göre yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır (Lloyd, S. (1961).

Lokalizasyon tartışmaları, olasılık temelli bir değerlendirme gerektirmektedir. Uişe’nin Yukarı Zap koridoru (Hakkâri–Çölemerik) ile ilişkilendirilmesi yönündeki görüşler ile Kelişin hattı ve Revanduz havzasına odaklanan yaklaşımlar, farklı veri setlerine dayalı yorumlar olarak ele alınmalıdır. Bu çalışma, Uişe’nin Yüksekova çevresinde konumlanmış olabileceği ihtimalini esas almakta; Hubuşkia’nın da bu hattın denetiminde işlev gören bir merkez olduğu varsayımıyla, Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı ile Kunin Kalesi’nin yer aldığı alanı çok merkezli bir sınır bölgesi olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede, Çetintaş mezarının mimari ve tipolojik özellikleri, Kunin, Bay ve Dara yerleşimlerinden elde edilen verilerle birlikte ele alındığında, Urartu’nun sınır bölgelerindeki örgütlenme biçimine dair bütüncül bir tablo sunmaktadır.

Son olarak, Çetintaş (Hergel) Kaya Mezarı, plan tipolojisi, kapı teknolojisi ve örtü sistemleriyle Urartu kraliyet mezar geleneğinin merkezî örnekleriyle uyumlu bir profil çizerken, işçilikteki farklılıklarıyla sınır coğrafyasına özgü yerel adaptasyonları da yansıtmaktadır. Van, Ayanis ve Altıntepe gibi merkezlerdeki anıt mezarlarla kurulan tipolojik benzerlikler, Urartu’nun ideolojik ve mimari formlarını sınır bölgelerde de sürdürdüğünü göstermektedir. Buna karşılık Kunin, Bay ve Dara gibi çevre yerleşimlerle birlikte ele alındığında, Hakkâri’nin yalnızca askerî-idari bir hat değil, tarımsal hinterlandın denetimi ve ideolojik

meşruiyetin üretimi açısından da stratejik bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Çetintaş mezarı, tekil bir anıt olmanın ötesinde, Urartu'nun sınır siyaseti, ekonomik örgütlenmesi ve ritüel coğrafyasını birlikte yansıtan bütüncül bir arkeolojik veri alanı sunmaktadır.

Kaynakça

Lloyd, S. (1961). *The art of the ancient Near East*. London: Thames and Hudson.

Burney, C. A., & Lang, D. M. (1971). *The peoples of the hills: Ancient Ararat and the Caucasus*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Coşkun, İ., & Tanyürek, Ö. (2025). Kunin fortress and the Kunin rock-cut tombs. *Amisos*, 10(19), 282–301. <https://doi.org/10.48122/amisos.1823007>

Çavuşoğlu, R., Coşkun, İ., & Uslu, E. (2023). *Biainili/Urartu kültür envanteri I (Türkiye sınırları)*. Ankara: Akademisyen Kitabevi. <https://doi.org/10.37609/akya.2928>

Çilingiroğlu, A. (1994). *Urartu tarihi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Çilingiroğlu, A. (1997). *Urartu krallığı tarihi ve sanatı*. İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Çilingiroğlu, A., & Salvini, M. (Eds.). (2001). *Ayanis I: Ten Years' Excavations at Rusahinili Eiduru-kai 1989–1998*. Rome: Consiglio Nazionale delle Ricerche.

Diakonoff, I. M., & Kashkai, S. M. (1981). *Geographical names according to Urartian texts*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Erdoğan, S. (2017). *Doğu Anadolu tek odalı Urartu kaya mezarları: Köken, gelişim ve mimari tipoloji* (Unpublished doctoral dissertation). Van Yüzüncü Yıl University.

Forbes, T. B. (1983). *Urartian architecture*. Oxford: BAR International Series.

Khatchadourian, L. (2016). *Imperial matter: Ancient Persia and the archaeology of empires*. Berkeley: University of California Press.

Kinnier-Wilson, J. V. (1977). The Kurba'il inscription of Shalmaneser III. *Iraq*, 39, 47–56.

Konyar, E. (2012). Urartu mezarları. *Aktüel Arkeoloji*

Köroğlu, K. (2008). Urartu kaya mezar geleneği ve Doğu Anadolu'daki tek odalı kaya mezarlarının kökeni. *Arkeoloji ve Sanat*, 127, 21–38.

Lehmann-Haupt, C. F. (1910). *Armenien einst und jetzt* (Vol. 1). Berlin: Dietrich Reimer.

Levine, L. D. (1977). Sargon's eighth campaign. In L. D. Levine & T. C. Young Jr. (Eds.), *Mountains and lowlands: Essays in the archaeology of Greater Mesopotamia* (pp. 135–151). Malibu: Bibliotheca Mesopotamica 7.

Mayer, W. (1983). Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr.: Text und Übersetzung. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 115, 65–132.

Muscarella, O. W. (1986). The location of Uise in Sargon's eighth campaign. *Journal of Field Archaeology*, 13(4), 465–475. <https://doi.org/10.2307/530170>

Özfrat, A. (2002). Van Gölü'nün batı kıyısında iki Urartu merkezi. *Arkeoloji ve Sanat*, 108, 21–26.

Parker, B. J. (2001). The mechanics of empire: The northern frontier of Assyria as a case study in imperial dynamics. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.

Pecorella, P. E., & Salvini, M. (1984). Tra lo Zagros e l'Urmia: ricerche storiche ed archeologiche nell'Azerbaigian iraniano. Roma: Edizioni dell'Ateneo.

Pınarcık, P. (2014). Sargon'un sekizinci seferi: Lokalizasyon önerileri ve bu önerilerin harita üzerinde gösterilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 30, 379–394.

Salvini, M. (2006). *Il regno di Urartu (Biainili)*. In S. De Martino (Ed.), *Storia d'Europa e del Mediterraneo. Il mondo antico. Vol. II: Le civiltà dell'Oriente mediterraneo* (pp. 459–503). Roma: Salerno Editrice.

Sevin, V. (2015). *Hakkâri taşları II: Gizemin peşinde*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sevin, V., & Özfrat, A. (2001). Hakkâri stelleri: Doğu Anadolu'da savaşçı çobanlar – İlk not. *Belleten*, 65(243), 501–518.

Smith, A. T. (2003). *The political landscape: Constellations of authority in early complex polities*. Berkeley: University of California Press.

Streck, M. (1916). Hubuškia. In A. Pauly, G. Wissowa, & W. Kroll (Eds.), *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Vol. 8, pp. 2551–2555). Stuttgart: J. B. Metzler.

Tanyürek, Ö. (2019). *Hakkâri'de Urartu izleri* (Unpublished master's thesis). Van Yüzüncü Yıl University.

Tanyürek, Ö., & Coşkun, İ. (2025). Religion and power on the Urartu–Assyria frontier: A new perspective on Muşasir. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 12(6), 328–338. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18011150>

Thureau-Dangin, F. (1912). *Une relation de la huitième campagne de Sargon*. Paris: Ernest Leroux.

Top, M. (2000). Hakkâri ve çevresindeki sanat eserleri yüzey araştırması (1998). In 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Vol. 1, pp. 1–14). Ankara: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

Uyanık, M. (1968). Van–Hakkâri sınırında Tırşin Yaylasında bulunan kaya resimleri hakkında. *Belleten*, 32(125), 93–103.

van Loon, M. N. (1966). Urartian art: Its distinctive traits in the light of new excavations. Leiden: E. J. Brill.

Yiğitpaşa, D. (2011). Urartu ölü gömme gelenekleri ve ölümle ilgili ritüeller. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 25, 177–202.

Yiğitpaşa, D. (2021). Urartu kaya mezarlarının Doğu Anadolu’da kilise olarak yeniden kullanımı: Van/Üçpınar örneği. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 61–76.

Zimansky, P. (1998). *Ancient Ararat: A handbook of Urartian studies*. New York: Caravan Books.

Zimansky, P. (2005). Urartian kings and the construction of political space. In G. B. Lanfranchi, M. Roaf, & R. Rollinger (Eds.), *Continuity of empire? Assyria, Media, Persia* (pp. 91–102). Padova: Sargon Editrice.

Extended Abstract

This study examines Hakkâri's position during the Iron Age by evaluating both the geopolitical data provided by written sources and the material cultural finds from the region. In particular, the campaign accounts of Sargon II dated to 714 BCE provide a fundamental framework for assessing the place of the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb within the Urartian tradition. While there are differing views regarding the localization of controversial toponyms such as Uişe/Uaiaş, Hubuşkia, and Muşaşir (Ardini) (Lehmann-Haupt, 1910; Muscarella, 1986; Pecorella & Salvini, 1984; Salvini, 2006; Streck, 1916), a significant overlap is observed between the geographical area indicated by these place names and the archaeological data identified along the Hakkâri-Yüksekova corridor. This situation allows for the assessment of Hakkâri as an area associated with Urartu's control of mountain passes, border security, and the management of the hinterland economy (Tanyürek & Coşkun, 2025).

The plan type of the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb (entrance chamber–central hall–two side chambers), its barrel-vaulted ceiling structure, and its hinged/axle-mounted door system correspond to the known typological characteristics of Urartian royal rock tombs. The position of the broken fragments belonging to the door leaf, along with traces of locks and hinges, indicates that the structure possessed a functional locking system. The barrel vault on the hall ceiling and the dome-like coverings in the side chambers show parallels with examples from the Tuşpa region and the Van Basin. In contrast, the more limited craftsmanship observed in some spaces points to the production practices of local workshops operating in border regions. This situation allows for the evaluation of rock tombs within an architectural tradition associated with elite groups, while also pointing to the spatial representation of political legitimacy and social hierarchy (Yiğitpaşa, 2011; 2021).

The plan, architectural layout, and spatial organization of the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb are consistent with the general characteristics of the Urartu rock tomb tradition. In Urartu, rock tombs were conceived not merely as burial sites but as spaces reflecting political authority and royal ideology. Constructed in association with royal centers, these structures are regarded as the spatial expression of elite identity; through their architectural arrangements, they make concepts of status, hierarchy, and legitimacy visible (Piotrovsky, 1969; Forbes, 1983).

The typological diversity observed in Urartu rock tombs reflects the interaction between a central architectural vision and local production traditions. The plan variations evident in examples from Eastern Anatolia

demonstrate that while the central ideological framework was maintained, local craftsmanship shaped the architecture. This suggests that Urartu architecture was not shaped by a uniform scheme but rather by regional adaptations (Konyar 2012; Erdoğan, 2017).

The site selection and architectural orientation of Urartu rock tombs are closely linked to the concept of sacred space. Elevated topographic locations, natural rock formations, and vantage points commanding the landscape are among the primary elements determining the symbolic power of these structures. Examples from the Van Basin and its surroundings demonstrate that rock tombs were regarded not merely as burial sites but as integral components of the sacred landscape (Çilingiroğlu & Salvini, 2001).

When the tomb's typological and technological features are considered alongside the surrounding settlement network, they provide a more meaningful framework. The red-lined Bianili pottery and light brown Urartu vessels identified at Kunin Castle reflect the material traces of political presence in the region during the Middle Iron Age. The multi-layered use observed at Bay Castle, along with the Middle Iron Age finds identified at Dara Mound, suggest that the agricultural and logistical potential of the Yüksekova Plain was integrated into the Urartu economic structure. In this context, the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb should be evaluated not as an isolated monument but as part of a regional system linked to defense, transportation, and economic networks. This coherence reveals that the Hubuşkia–Uişe–Muşaşir route, as described in written sources, aligns with the archaeological data documented in the Hakkâri region.

When compared to Urartian royal tombs, the Çetintaş tomb exhibits a typology similar to central examples such as Van Castle, Ayanis, and Altintepe. However, in terms of craftsmanship and scale, it bears characteristics specific to the border region. When compared to the door systems observed at Kayalidere and Yoncatepe, the hinge-and-pin arrangement at Çetintaş points to a shared technical tradition, while the simplicity of its execution suggests local craftsmanship practices. This situation demonstrates that while Urartu's central architectural and ideological patterns were adopted in border regions, they were reproduced according to local conditions (Lloyd, S. (1961).

Discussions of localization require a probability-based assessment. Views linking Uişe to the Upper Zap corridor (Hakkâri–Çölemerik) and approaches focusing on the Kelişin line and the Revanduz basin should be considered as interpretations based on different datasets. This study is based on the possibility that Uişe may have been located in the vicinity of Yüksekova; assuming that Hubuşkia served as a center under the control of this route, it

evaluates the area containing the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb and Kunin Fortress as a multi-centered border region. Within this framework, when the architectural and typological features of the Çetintaş tomb are examined alongside data from the settlements of Kunin, Bay, and Dara, they present a comprehensive picture of the organizational structure in Urartu's border regions.

Finally, while the Çetintaş (Hergel) Rock Tomb exhibits a profile consistent with central examples of the Urartian royal tomb tradition in terms of plan typology, door technology, and roofing systems, the differences in craftsmanship also reflect local adaptations specific to the border region. The typological similarities established with monumental tombs at centers such as Van, Ayanis, and Altintepe demonstrate that Urartu maintained its ideological and architectural forms in the border regions as well. Conversely, when considered alongside peripheral settlements such as Kunin, Bay, and Dara, it becomes clear that Hakkâri was not merely a military-administrative frontier but also a strategic area in terms of controlling the agricultural hinterland and producing ideological legitimacy. In this context, the Çetintaş tomb offers a comprehensive archaeological data field that reflects Urartu's border policy, economic organization, and ritual geography, going beyond its status as a single monument.